

KIRSTEN HASTRUP: *Nature and Policy in Iceland 1400-1800. An anthropological analysis of history and mentality.* Oxford Clarendon Press, 1990, 367 s.¹

Kirsten Hastrups samfundsvidenskabelige doktorafhandling omhandler Island i tidsrummet 1400-1800. Disse fire hundrede år er de mindst undersøgte i landets historie. Nutidens islændinge har på forskellige måder følt, at dette var en lidt trist periode at beskæftige sig med – ikke mindst i sammenligning med århundrederne forud, prægede af sagaernes beretninger, og populært kaldet guldalderen. Den tidsalder, som forfatteren har valgt at behandle i sin bog, byder alligevel på mange interessante elementer og fremstår som et vidnesbyrd om menneskets formåen, stillet over for store vanskeligheder og tilsyneladende uoverstigelige udfordringer. Gentagen hungersnød og svære epidemier blev langt vanskeligere at bære her end i det øvrige Europa, fordi islændingene også i normale år levede på grænsen af det mulige. Ydermere stod islændingene over for en helt speciel udfordring, og det var de gentagne vulkanske udbrud. Det er som om skaberen aldrig kan stille sig tilfreds med landets udformning, og geologerne har fundet, at der i historisk tid har været vulkansk udbrud i Island gennemsnitlig hvert femte år. Hertil kom så klimaforværringen midt i perioden, gerne betegnet som den lille istid.

Det ydre hændelsesforløb i Islands historie igennem dette lange tidsspand har i det hele ikke virket inciterende på forskningen; og her kommer Kirsten Hastrup ind og trækker nogle lange linier i landets sociale liv. Den måde hvorpå forfatteren kortlægger mangfoldige aspekter af menneskelivet er – set på den islandske baggrund – nyskabende. Hverdagens almindeligheder og selvfølgeligheder giver i forfatterens tolkning stof til mere systematiske iagttagelser, der i flere tilfælde udformes til velbegrundede teorier. Bogen er prætentios i bestræbelsen på at skabe en helhedsopfattelse af et særpræget øsamfund gennem fire hundrede år, så meget mere som de allerfleste af samfundslivets aspekter søges tilgodeset i værket.

I og med at forfatteren i sin forskningsmæssige behandling af opgaven betræder jomfruelig jord, må værket betegnes som eksperimentelt og banebrydende; men samtidig indebærer dette en fare for at visse linier trækkes skævt i forhold til den overordnede ramme for hele afhandlingen.

¹ Denne anmeldelse er i alt væsentligt en gengivelse af mit indlæg som første officielle opponert ved Kirsten Hastrups disputatsforsvar ved Københavns Universitet den 14. december 1990.

Forfatterens store evner for syntese gør, at det i altovervejende grad er lykkedes hende i sit værk at samordne fremstillingen af Islands ydre hændeshistorie og det enkelte menneskes tilknytning til dets sociale virkelighed. Det må dog siges, at den strukturelt fint opbyggede syntese ikke alle steder bygger på en fuldt tilfredsstillende analyse af materialet i basis; dette gælder især i bogens første del.

I kapitlerne om den religiøst betonedede side af islændingenes tankeverden præsteres forskning af høj karat, som vidner om stor intellektuel spændvidde. Dette bidrag er så væsentligt, at det havde fortjent betydelig større plads i bogen, evt. på bekostning af noget af det stof hvor forfatteren i større udstrækning har begrænset sig til en gennemgang af andre forskeres resultater, eller gennem beskæring af det mere faktaprægede historiske skelet, som naturligt danner baggrunden for fremstillingen. Forfatterens overordnede mål – at præsentere sine læsere for et samfund i dets totalitet – ville alligevel til fulde have været opnået.

Igennem praktisk taget hele den omhandlede periode må Island opfattes som et nærmest lukket land, idet ikke-islændinge kun fik lov at opholde sig i landet i sommermånederne. Undtagelser herfra var få og krævede en helt særlig tilladelse. I anden halvdel af det 15. årh. var den ekspanderende engelske sømagt nået til Island. I første omgang ønskede de fri handel med islændingene for at aftage især fisk, men også landbrugsvarer. Englændernes tilstedeværelse i Island betegner på en måde landets skæbnetime. Var dette fremstød lykkedes, ville Island nok efter kort tids forløb været blevet tilknyttet verdensmarkedet med en europæisering til følge, og landet var sammen med de nordatlantiske øer i det gamle Norgesvælde kommet til at tilhøre det fremtidige britiske imperium. Men gennem tilknytningen til den danske konges hegemoni holdt man stand mod englænderne, som gradvis fandt erstatning for Island i de New Foundland'ske fiskebanker.

Island ville, ved en mere direkte forbindelse til De britiske Øer, have taget del i den præ-industrielle erhvervsudvikling med sin potentielt store produktion af uld, foruden fiskeriprodukter. I stedet holdt landet sig til det gamle mønster og blev sammen med Norge administreret af det norske rigsråd, der henhørte direkte under den danske konge. Island kunne i ret høj grad fortsætte sin tornerosesøvn i bevidsthed om en stolt fortidsarv, men med gradvis dalende levestandard, indtil det ved vor periodes afslutning var blevet et af de mest forarmede lande i Vesteuropa. Men havde skæbnen skikket tingene anderledes og givet Island en mere normal udvikling, ville til gengæld den kultur, som i dag gør dets folk til et så interessant antropologisk forskningsobjekt som øsamfund, antagelig

være gået med i købet. Islands særprægede kultur ville nok gradvis være forsvundet ved en europæisering af landet allerede omkring 1500.

I stedet for at opnå europæisk levestandard bibeholdt man således i Island sin kulturelle arv, som det – trods den voksende materielle fattigdom – endog lykkedes at udvide på forskellige områder. Hele embedsmandsstanden forblev gennem næsten hele perioden på islandske hænder, ikke mindst takket være den omstændighed, at landet kunne opvise et af de højeste uddannelsesniveauer blandt de europæiske administrative korps. Og når det gjaldt indførelse af trykkekunst og oversættelse af europæiske bøger, var islændingene ofte blandt de første inden for det danske kongerige. Det mest markante træk var dog det høje stadi, som folkekulturen i Island opretholdt i denne periode, hvor bl.a. læsefærdigheden synes at have været mere udbredt end noget andet sted i Europa. Det ville sandelig være en interessant problemstilling at betragte Island, ikke mindst i den foreliggende periode, til belysning af, at materiel velstand og kulturel udvikling ikke nødvendigvis hører sammen.

Tiden 1400-1800 i Island, som besøges så forholdsvis sjældent af forskerne, er beriget med et særdeles omfattende kildemateriale. Historiens forløb foreligger beskrevet i fyldige krøniker, hvoraf nogle har karakter af statsannaler. Det righoldigste materiale haves dog i rettergangsprotokollerne, dels lokalt fra syslerne, men især referaterne fra de årlige møder på Altinget i de såkaldte altingsbøger. Foruden dette enorme håndskrevne materiale foreligger arkiv- og brevmateriale i almindelighed nu trykt i 16 store bind af det islandske diplomatarium, der også rækker tilbage til tiden før 1400. Disse 16 bind dækker dog langt fra hele vor periode, og selv om en fortsættelse ligger delvis trykkesfærdig, er det tvivlsomt om man vil nå igennem det resterende materiale frem til 1800 i vor generation. Og man kan heraf drage den slutning, at endnu i en overskuelig fremtid vil vor periode forskningsmæssigt på flere områder være at betragte som et ingenmandsland.

Når Hastrup på trods af de ovenfor beskrevne forhold for kildetilfanget har valgt ikke at nøjes med at skrive en afhandling om det mentalitets-historiske aspekt, men har villet skrive en monografi over Island mere generelt, så har det sin forklaring i, at disputatsen skal udgøre bind 2 af en trilogi, hvoraf bind 3 skal omhandle tiden fra 1800 og opefter. For en disputats i gængs forstand ville en tidsmæssig indsnævring samt en emnemæssig afgrænsning til mentalitetshistorie nok have været at foretrække. Derom vidner ikke mindst de fortrinlige kapitler som udgør bogens senere del. Når det gælder mentalitetshistorie, mener jeg at Hastrup har bibragt os en uvurderlig viden om den tankeverden, som lå

bag det omfattende officielle kildemateriale. Og bogen bidrager her til at kaste lys over hvorledes islændingene vidste at klare udfordringerne fra is og ild, oftest på tærskelen til hungersnød. Skildringen af, hvorledes menneskelivet formede sig i Island 1400-1800, er med til at give en forklaring på genrejsningen af det islandske folk omkring 1900 som en selvstændig etnisk gruppe med blikket rettet mod fremtiden og med fødderne ualmindelig solidt plantet i arven fra fortiden.

Bogens overordnede sigte er Islands historie generelt, men anskuet ud fra en antropologisk synsvinkel. Desuden har værket to sidestillede undertitler: *historie og mentalitet*. Disse optræder i afhandlingen nogle steder som modsætninger og andre steder som synonymmer; men historie og mentalitet opstilles primært som to forskellige kategorier i bogen. Den franske mentalitetshistorie er en urgammel kending, og den plejede man at omtale som kulturhistorie. Dens udskillelse fra historien er en modernisme.

Naturvidenskabens fremmarch i sidste halvdel af det 19. årh. bibragte den efterfølgende tid nye, filosofisk betonedede holdninger. Herfra optog historieforskningen objektivitetskriteriet, og til dette formål fandt man, at konkretisme og forskellige materialistiske aspekter af dette kriterium var de bedst egnede. Kultur og religion var de dele af historien som de nye vinde blæste hårdest imod. Med historieforskningens indsnævring af sit virkefelt fulgte også store afgrænsninger af såvel fortidig som samtidig virkelighed. Historikernes grundholdning blev ikke væsensforskellig fra naturvidenskabens doktrin om, at det som ikke kan påvises eller måles heller ikke eksisterer. De frakoblede afsnit fra den tidligere traditionelle historie har vi nu i de senere årtier set genopstå som selvstændige discipliner. På det historiske forum har man imidlertid efterhånden i stigende grad følt fagets strenge afgrænsning af sit virkefelt som en ulidelig spændetrøje, og mest af alt er man kommet til at savne den store, tabte dimension: kulturhistorien.

Udforskningen af kulturer har i mellemtiden været flittigt fulgt op af studier i Afrika og Asien, foretagne af forskere fra kolonimagterne, og af amerikanske antropologer i forbindelse med indianerne. Antropologien i det 19. og 20. årh. har imidlertid adskilt sig på væsentlige punkter fra den traditionelle kulturhistorie. For det første er det her udefra kommende iagttagere som beskriver de fremmede kulturer for vesterlændingene, og ikke den etniske gruppe som besidder og har skabt den pågældende kultur; og for det andet har man altovervejende arbejdet med folkeslag uden skriftlige kilder. Det har især været angloamerikanske forskere som har opbygget den disciplin, der går under navnet antropologi. De er startet på temmelig bar bund og har efterhånden udarbejdet et op-

findsomt og stringent begrebsapparat, og dybtgående analysemodeller. For den frustrerede historieforskning i vesterlandet har mødet med antropologien virket befriende og tjent som ny inspiration. Og meget kan vi da også lære af den gamle disciplin i dens nye klædedragt. Spørgsmålet er blot, hvor langt historikeren kan gå i sine lån fra antropologien. Svaret herpå synes mig først og fremmest at være betinget af, i hvor høj grad den enkelte etniske gruppes tolkning af sin fortid kan få tilført dækkende elementer udefra; eller sagt med andre ord: hvor universelle er de temaer som den antropologiske forskning har samlet sig om?

Som eksponent for en betydelig grad af universalitet tænker jeg blandt andre på Levy-Strauss, der f.eks. mener, at de fleste kulturer kan beskrives som enten kolde eller varme samfund, med tilhørende generelle kendetegn. Således harmonerer de kolde samfund mere med en demokratisk styreform, medens de varme samfund typisk er hierarkisk opbyggede. Mentalitetshistorisk set mener den store franske kulturforsker, at det er noget grundlæggende for mennesket at opleve verden som opdelt i en *social sfære* og en modstillet »vild« sfære.

Levy-Strauss har sat sig dybe spor inden for tidens antropologiske forskning, og da også i Kirsten Hastrups værker. Han har tilsyneladende især udformet sine teorier som tilskuer til de forskellige kulturmønstre, således at hans vinkel er *udefra* og ikke *indefra*, for nu at blive i hans typiske dualisme byggende på anti-teser. I forhold hertil har Hastrup netop en stor styrke i, at hun kender sine »indfødte« så godt, at hun udmærket havde kunnet anskue tingene *indefra*. Som en sådan indfødt kan jeg godt gå med til, at der i den islandske kultur haves elementer som kan opfattes som en del af det *social*e og andre som del af det *vilde*; men jeg er derimod ikke enig i, at det sociale og det vilde skulle optræde adskilt i hver sin af to bestemte sfærer. Netop den rolle, forfatteren tilskriver det supranaturlige af forskellig art i Island understreger, at det sociale og det vilde her optræder tæt sammenvævet hos det enkelte menneske. Men hendes tese om at alt, som findes uden for habitationen, i islændingenes bevidsthed skulle være at betragte som »wilderness«, ser jeg som udsprunget af Levy-Strauss' Eurocentricitet. Der kan her drages en vis parallel til de nordamerikanske indianere. De europæiske nybyggere i Staterne bosatte sig først i den østlige del, medens den vestlige del fik betegnelsen »the wild West«. Eksempelvis vedblev man længe med at opfatte Yosemite området som et wilderness, hvor det for indianerne blot var en del af naturen. For dem var landet helligt, og deres eksistens afhang af et samarbejde med naturen uden at underlægge sig den, således som europæerne forsøgte sig med.

Udvandrerne til Island bosatte sig på en øde ø, som lå uberørt hen fra

skaberens hånd – i stærk modsætning til det vesteuropæiske kulturlandskab, hvor mennesket havde sat sig spor gennem flere tusind år. Nybyggerne i Island bosatte sig på strækningerne mellem havet og fjeldene landet rundt. Modellen for erhvervsstrukturen var germansk jernalders blandingsøkonomi, der efterhånden udviklede sig mere og mere til, at man samlede hvad naturen gav, både til lands og til vands. Islændingene var i defensiven over for naturen, især i den her omhandlede periode, og deres holdning til landet var ydmyg ærefrygt, hvilket så klart kommer til udtryk i den islandske nationalsang, som er en hymne til deres hellige land.

Kirsten Hastrups disputats falder i fire dele. Første del tjener til forberedelse af og perspektiver på det som bogen skal beskæftige sig med. Anden del omhandler den sociale erfaring og tredje del den menneskelige betingelse, medens den afsluttende, fjerde del har overskriften Implikationer. Del II bygger meget på den tidligere forskning og skal give læseren det nødvendige omrids af periodens historie, især det sociale aspekt, men også den politiske og økonomiske side af denne. Allerede i dette afsnit foretager forfatteren en udvælgelse af specifikke temaer inden for den generelle historiske ramme. Iagttagelserne er ofte skarpsindige, men langtfra altid alment dækkende på en tilfredsstillende måde.

Bosættelsehistorien er grundigt og godt belyst; men dens kombination med det sociale liv i Island synes dog at være trukket noget skævt. Folkevandringstidens velkendte storgård i Norden fik i Island en særlig betydningsfuld rolle, som den bevarede forbavsende langt op mod vor tid. Hastrup har i en tidligere bog om den første islandske republik redegjort på en meget fortjenstfuld måde for den autonome gård, »bú« i Island; men det er næppe berettiget at tale om en udvidet betydning af búet i det islandske samfund i perioden 1400-1800. Den tidligt udviklede kommunalisme i Island kom netop i denne periode til at få øget betydning og udvidede beføjelser, både administrativt og retsligt, og blev i grunden det netværk som kom til at holde sammen på samfundet i basis. En anden ændring af stor betydning for landet generelt var udviklingen inden for kirken. Med reformationen blev godt nok den danske konge kirkens overhoved; men man fik nu udelukkende islandsk bemanding af alle kirkens funktioner, også af begge bispeembederne. Den tidligere nationalkirkelige struktur af den islandske kirke blev udvidet og kom til at udgøre den landsdækkende organisation, som stod officielt for islandskheden og tegnede dens identitet udadtil. Nok giver vi denne periode etiketten »Den stille tidsalder«; men vi må heller ikke underbelyse de vigtige ændringer som også skete i denne tid.

I *Nature and Policy in Iceland 1400-1800* fremhæver forfatteren, at Island var udpræget agrarisk med gården som autonom økonomisk enhed, samt at dens hushold repræsenterede det islandske sociale univers. Hun argumenterer for, at storbondevældet medvirkede til at fastholde samfundet i dets gamle struktur. Det er en kendsgerning, at den store gruppe af selvejende bønder, som vi kender fra republikkens tid, ikke længere var en virkelighed, for igennem det meste af vor periode var omkring 90% af bønderne lejlændinge. Ved reformationen ejede kirken halvdelen af gårdene, og resten tilfaldt kronen og storbønderne med stor overvægt til disse. Bondeøkonomien i Island var meget arbejdskrævende og blev det i stigende grad som følge af jordbrugsteknikkens forfald. Dette sammen med et faldende befolkningstal førte til en stadig mangel på arbejdskraft. Storbønderne og kronen havde en fælles interesse i at fastholde landet som et temmelig ensidigt jordbrugsområde.

Den kongelige danske monopolhandel var et mellemlid ved islandsk eksport såvel som import, således at verdensmarkedet efterhånden ikke eksisterede for islændingene. Det som jeg imidlertid mener må have været mest tyngende i denne forbindelse for almindelige mennesker var virkningerne af landets inddeling i handelsdistrikter med fastlagte grænser for hver enkelt monopolkøbmand. Herved blev befolkningen ikke blot holdt uden for deltagelse i detailhandelen; men det traditionelle varebytte mellem kyst- og indland blev kun tilladt via købmændene. At disse snærende bånd blev håndhævet strengt ses af, at selv små overtrædelser straffedes urimeligt hårdt. På grund af monopolhandelens tilstedeværelse i Island blev det lettere for bønderne at skaffe sig arbejdskraft, idet der så at sige ikke fandtes andre erhvervsmuligheder end jordbruget. Det var utvivlsomt først og fremmest dette dobbelte tryk fra oven – storbønderne og handelsmonopolet – der knækkede den islandske økonomi og dermed bidrog til at opretholde en efterhånden arkaisk samfundsstruktur.

I den første islandske republiks ældste love haves bestemmelser om, at alle (frie) mennesker skulle være registreret til et *lögbyli*, dvs. en fuldgård, for et år ad gangen. Blot fjorten dages tilværelse uden for registrering eller uden tilladelse hertil fra den pågældende kommune satte vedkommende mand eller kvinde uden for samfundet, hvilket i praksis nærmest betød at være fredløs. Kravet om formaliseret tilhørsforhold til en bestemt gård synes tildels at være medbragt fra Skandinavien og gå tilbage til før vikingetiden i Norden, at dømme efter de tidligste svenske og norske landskabslove. I Island ser vi imidlertid, at den gamle nordiske bopælsordning blev stærkt udbygget, og efterhånden kom den først og fremmest til at vedrøre forholdet mellem arbejdsgiver og arbejdstager,

grundet naturaløkonomien. Ønsker man i lighed med Kirsten Hastrup at finde en grænse, efter hvis overskridelse menneskene blev udrangeret af samfundet, så må det være det pligtige faste tilhørsforhold hos en bonde.

I disputatsen fremhæver forfatteren, at efterhånden som tiden gik blev stedse flere mennesker defineret ud af den sociale orden. Hun skriver: »Det sociale univers var i stigende grad delt mellem 'ejere' og 'andre'. Jordejerne var ikke alene økonomisk dominerende men også strukturelt. Det var dem, der tegnede islandskheden, således som den fra tidernes begyndelse havde været defineret ved jord, slægt, og ære. De 'andre' blev i stigende grad fremmedgjorte fra det vedholdende billede af verden«. – At forfatteren af den foreliggende social-antropologiske monografi således vælger ejendomsforholdene til jord som kriteriet for islændingenes tilhørsforhold til deres egen sociale orden, er nok så overraskende. Længere fremme vil jeg fremdrage nogle punkter, der mentalitetsmæssigt må siges at give selv de fattigste islændinge et vist ståsted i deres sociale univers.

I en opgørelse fra 1703 over landets befolkning og beboelsesenheder, med oplysning både om køn og om status inden for gårdens hushold, haves en vigtig kilde til islandske forhold generelt. Af dette mandtal sammen med supplerende kilder ses, at omkring en fjerdedel af den voksne befolkning af begge køn var tjenestefolk, og at denne status hyppigt var livslang. I forhold til Europa var denne store gruppe tjenestefolk i vor periode et særtræk ved det islandske samfund. Det gennemsnitlige islandske hushold var også større end i Europa i øvrigt. Nærmest over tjenestefolkene i rang kom beboerne af *hjáleigan*, der havde eget hushold, men hvor driften af den udlejede jord indgik i hovedgårdens erhvervssystem. Dernæst kom *kot*, med eget hushold og egen drift af den lejede gårdspart. Hertil kan føjes *þurrabúðsfolket*, som med den pågældende kommunes tilladelse kunne bosætte sig – sædvanligvis ved havet – uden nogen egentlig tilgang til jord. De fire nævnte kategorier må tilsammen havde udgjort et stort flertal af landets befolkning. I sammenligning med de efterhånden fåtallige selvejende bønder, eller med lejlændinge til en fuldgård, hvis brugsret forudsatte en nærmere fastsat økonomisk formåen, har livssituationen for de 'andre' sikkert været presset, både økonomisk og socialt. Men lad os dog i eftertiden være forsigtige med at fratage denne store gruppe af fattige islændinge i det efterhånden forarmede land det måske dyrebareste de ejede: bevidstheden om deres menneskeværd og tilhørsforholdet til det eneste sociale univers som de kendte – det islandske.

I denne forbindelse vil jeg nu foretage et par strejftog punktvis i tid og rum. Den nordiske kulturs egalitariske individualisme var en holdning som islændingene lige fra nybyggertiden satte højt. Her gjaldt lighed for

loven; endvidere var drabsbøder de samme for alle uanset social status, og ligeså værdien af vidneudsagn i rettergangssammenhæng. Den islandske bonde, på hvis skuldre samfundsordenen hvilede, havde ingen direkte rolle at spille uden om de officielle retsinstanser, når det gjaldt domfældelse og strafudmåling af medlemmer af hans hushold. Inden for forskningen anses det for at være en væsensforskel mellem vesteuropæisk feudalisme og forholdene i Norden, at nordiske bønder også som lejlændinge bevarede deres medborgerlige og politiske rettigheder.

Et gammelt germansk træk er en ideologisk betonet respekt for dette at udføre et arbejde. Vi ser i Island, at bonden og húsfreyjan som regel deltog i arbejdet på lige fod med deres folk, både ude og indendørs. I den ældste lovbog fra begyndelsen af 12. årh. haves faste regler angående forholdet mellem arbejdsgiver og arbejdstager, og disse regler findes yderligere udbygget i en særlig lov fra det 15. årh. I lighed med bopælspligten kunne bonden og hans tjenestefolk gensidigt opsigte deres overenskomst en gang om året. Det samme gjaldt aftale mellem jordejer og lejlænding om brugsret til en gård. En sammenligning med typiske europæiske forhold på de her beskrevne punkter ligger lige for. De nævnte omstændigheder bidrog til en stor mobilitet inden for det islandske samfund. Når Kirsten Hastrup udtaler, at »islændingene 'valgte' at udgrænse de mobile og jordløse grupper som ikke-sociale; jo mere mobil man var, desto mere 'uren' var man også på den skala af relativ islandskhed, som strukturen indebar«, så er det at man må stille det spørgsmål, om strukturen nu også er frugtbar i denne sammenhæng.

Til den ovenfor anførte kritik kan føjes indvendinger af mere sekundær karakter. Hastrups bog rummer således næsten ingen debat om de mange interessante temaer som hun tager op til behandling; og værket fremstår derfor som helhed som temmelig forfatter-centreret. Hun lancerer mange antitetiske paralleller, og utrolig mange fænomener opstilles parvis som modsætninger. I stedet for alle disse *enten-eller* ville det have givet en mere frugtbar afvejning at anskue problemerne snarere som *både-og*. En anden ting, som vækker en vis bekymring, er den udtalte brug af strukturalistisk formede modeller. Og en sådan teoretisk overbygning bliver sidenhen presset ned over kildematerialet. En følgevirkning heraf bliver let, at den overordnede struktur bliver bestemmende for, hvad der får lov at komme med fra kilderne. Når vi har at gøre med temaet i bogens første halvdel, hvor en del af kildematerialet end ikke foreligger trykt, og hvor desuden det, som er trykt, er temmelig lidet undersøgt, så må en sådan overordnet ramme være konstrueret ud fra nok så hypotetiske præmisser; og det viser sig da også, at kildematerialet på mange punkter ikke passer godt ind i det foreslåede strukturelle netværk.

Vender vi os derimod til bogen anden halvdel, hvor præsens selv har ydet en betydelig grundforskning, eksempelvis i det store kapitel om *Power of knowledge*, så kommer strukturalismen helt anderledes til sin ret. Personlig er jeg en gammel beundrer af strukturalismen, som nu ikke længere er *in*; men læsningen af nærværende bog har bestyrket mig i den erkendelse, at en for vidtgående strukturering af et lidet udforsket materiale ikke er klargørende, men snarere det modsatte. Har man derimod at gøre med et veludforsket stof, kan opbygningen af en overordnet struktur være et fint instrument til at skabe overblik, give sammenhæng, og videregive et materiale i dets totalitet.

En grundforskel mellem antropologien og den traditionelle historieforskning er, at den sidstnævnte bygger på skriftlige kilder. Og det er her, det nye kommer ind, dersom man som antropolog ønsker at beskæftige sig med historisk tid. Den foreliggende afhandling er et vigtigt eksperiment til afprøvelse af, hvor langt man kan gå med at belyse en svunden historisk tidsalder ved hjælp af et metodisk tilfang, udviklet oprindeligt til studiet af nulevende naturfolk. – Endnu en ting, der må tages i betragtning, bliver forholdet til de historiske kilder. Kan vi se bort fra, at de kilder, som forfatteren anvender til at udforme en helhedsopfattelse af det islandske samfund igennem fire hundrede år, er af væsensforskellig oprindelse og karakter, samt formål med deres forfattere? Ikke sjældent møder man i bogen en sammenføring af berømte antropologers udtalelser om snart det ene og snart det andet, hvorefter der inddrages afsnit fra kilder med de mest forskelligartede ophavssituationer. En granskning og afvejning af de benyttede kilder forud for deres anvendelse som vidnesbyrd havde på flere steder været ønskelig.

I indledningen til *Nature and Policy in Iceland 1400-1800* udtaler forfatteren, at bogen handler om historisk antropologi snarere end mentalitetshistorie, idet hensigten er at kaste nyt lys over selve historiebegrebet ved hjælp af det antropologiske kulturbegreb. Dette er en overmåde frugtbar indfaldsvinkel; men den er samtidig forpligtende over for såvel antropologien som historien. Efter at antropologien kan siges at have overtaget et længe forsømt område inden for studiet af vesterlandsk kultur, har antropologerne måttet skabe deres eget ordforråd – især hentet fra engelsk – til brug for fagets ny dimension. På lignende måde mener jeg, at den historiske antropologi må tilpasse brugen af historiske kilder til dette nye formål, og at det nye metodiske approach må blive væsensforskelligt fra det traditionelle historiske, der ofte har haft som sit primære formål at deducere fakta ud fra materialet. Med sin solide baggrund i det historiske må Kirsten Hastrup være en oplagt kandidat til at give os en sådan vejledning for den fremtidige antropologi byggende på

skriftlige historiske kilder. Historien – forstået som fortidsopfattelsen hos den enkelte menneskegruppe – kompliceres af, at denne (historien) har sine egne mekanismer, og det uanset om de præmisser, hvorpå vi vælger at møde fortiden, tilhører historien i traditionel forstand eller snarere det som vi dag vælger at definere som antropologi. Noget af det mest spændende ved disputatsen er, at den kan betegnes som en prøvesten for, om historie og kulturforskning kan finde sammen igen, med metoder og teknik hentet fra helt andre kulturer, eller om fortidsarven også må tolkes på interne præmisser.

Medens disputatsens første halvdel i alt væsentligt er historisk, gives i den anden halvdel en overmåde interessant belysning af islændingenes mentalitet. Her behandler Kirsten Hastrup mange temaer, som man inden for historieforskningen for blot få årtier siden ikke fandt det værdigt for en videnskabsmand at beskæftige sig med, endsige at underkaste et materiale af denne art en nærmere analyse og forsyne det med et rigt facetteret begrebsapparat. Denne nyskabende tolkning af menneskelivet i Island i den omhandlede periode ville forfatteren ikke have formået uden en slående indlevelsessevne. Dertil kommer hendes stringente formuleringsevne, som viser sig særlig klart i den vanskelige kunst at håndgribeliggøre ikke-konkrete elementer fra islændingenes tankeverden. Men allermest spændende bliver det, når læseren sammen med Kirsten Hastrup tager de rette briller på, så vi kan mødes med alle Islands beboere. Thi foruden af mennesker er dette land befolket af huldrer, trolde og søuhyrer; og det har det været lige siden landnamstiden, da disse væsener fulgte med udvandrerne fra Skandinavien. Det mærkes, at forfatteren føler glæde ved de fantasi-æggende oplevelser sammen med sine »indfødte«. Jeg vil endog vove den påstand, at alt dette næppe ville være lykkedes for hende, hvis ikke hun havde optaget i sig en del af den Icelandishness som hun af og til omtaler i bogen. At i den grad kunne frigøre sig fra iagttagerens rolle og blive ét med sit forskningsobjekt, må nok være det mål som antropologen inderst inde ønsker sig at nå.

For en kulturforsker i almindelighed må det islandske kildemateriale med sin bredde og alsidighed være en guldgrube. Og i vor periode skrev man i Island om mangt og meget som næppe ville have nået skrivebænk i det øvrige Europa, idet islændingene i deres indadvendthed i vid udstrækning nedtegnede hvad de selv fandt interessant og vigtigt. Men ikke mindre betydningsfuldt var det, at her opbevarede man skriftlige efterladenskaber der i det øvrige Europa ofte ville være blevet bortcensureret af enten de verdslige eller de kirkelige autoriteter. I denne forbindelse kom det islændingene til gode, at de skrev på et folkesprog som næsten ingen uden for Island kunne læse. Det brede spektrum af

emner, man skrev om, afspejler et samfund uden synderlig kulturel forskel mellem overklassen og menigmand, ligesom der heller ikke fandtes nogen sprogkløft mellem de lærde og almuen.

Det magiske univers gives en betydelig og fortjent plads i *Nature and Policy in Iceland 1400-1800*. Når det gælder europæisk historie i denne periode kendes det magiske især fra de officielle retshistoriske arkivalier, og af disse fremgår det, at magthaverne kriminaliserede og retsforfulgte dette univers. Som følge af de ovenfor omtalte gunstige omstændigheder i Island har vi her en enestående mulighed for at spejle det mangesidede magiske univers imod dets samfundsmæssige baggrund. Kirsten Hastrup gør med forskningsmæssig intensitet rede for, hvorledes magi og alskens overtro fungerede og havde en vigtig og tildels naturlig plads i befolkningens mentalitet. Hun har ved egne feltstudier kunnet supplere sin forståelse af det supranaturlige inden for den islandske kultur. Interessant er også forfatterens fremhævelse af den rolle som ordet eller den verbale udfoldelse spillede for udøvelsen af forskelligartet magi. Jeg mener, at hendes forskningsindsats her må få betydning langt udover de specifikt islandske forhold.

Med denne arbejdskrævende og meget velskrevne disputats har Kirsten Hastrup gennem sin nye indfaldsvinkel – den antropologiske – føjet endnu en dimension til forskningen af Islands historie. Og med de mange nye temaer inden for studiet af den islandske kultur har hun bidraget med flere nye mærkestene til vor forståelse af en af Europas ældste kulturtraditioner.

Ólafía Einaradóttir

POUL HOLM: *Kystfolk. Kontakter og sammenhænge over Kattegat og Skagerrak ca. 1550-1914*. Fiskeri- og Søfartsmuseet, Esbjerg 1991. 348 s.

Med den foreliggende bog har Poul Holm ikke været stillet overfor nogen let opgave. Et forskningsrådsinitieret projekt gjorde Kattegat-Skagerrak-regionen til et studieområde, hvorved der fra 1982 kom til at stå Aalborg, Göteborg og en række lokaliteter i det sydlige Norge som hjemsteder for den talrige deltagerkare, der i en årrække kom til at medvirke. Den ad vejen gav det sig udtryk i 16 hæfter *Meddelelser fra Kattegat-Skagerrak-projektet* udgivet i årene 1982 til 1988, og Poul Holms rolle har derefter